

Igor Radeka
Maja Vojković

Odjel za pedagogiju Sveučilišta u Zadru

UDK 378(497.581.1)(091)

Primljeno: 2006. godine

Pregledni članak

PREGLED RAZVOJA VISOKOG OBRAZOVANJA U ZADRU

Kulturna baština Zadra i zadarskog kraja počiva na bogatim spomenicima: od monumentalnih ostataka antičke kulture (Forum i dr.), značajnih crkava ranog srednjeg vijeka (Sv. Donat i dr.) i romanike (stolna crkva sv. Stošije i dr.), do zlatarskih radova (Zlato i srebro grada Zadra) i dr. Vrijedna građa Arheološkog muzeja (osnovanog 1830. godine), građom najbogatiji u Dalmaciji Državni povijesni arhiv (pokrenut 1625. godine) s više samostanskih i nadbiskupskih arhiva, Znanstvena knjižnica (utemeljena 1855. godine – po brojnosti i značaju knjižnog fonda među najbogatijima u Hrvatskoj) uz više vrijednih crkvenih knjižnica, knjižnica Sveučilišta u Zadru i moderna Gradska knjižnica, te druge ustanove koje čuvaju vrijedne izvore iz zadarske i dalmatinske prošlosti poticaj su i rezultat razvoja visokog obrazovanja.

U radu će se prikazati razvoj visokog obrazovanja u Zadru od Generalnog učilišta Dominikanskog reda (1396.-1807.), prvog sveučilišta na području Hrvatske, Liceja kao više škole (1806.-1810.), Centralne škole (1810.-1812.) na razini sveučilišta sa sedam fakulteta, Centralnog bogoslovnog sjemeništa (1826.-1922.), Zavoda za privatni pravni studij (1848.-1851.), Pravoslavnog bogoslovnog zavoda (1869.-1920.), Filozofskog fakulteta (1956.-2002.), Pedagoške akademije (1961.-1979.), Visoke učiteljske škole (1998.-2002.) te konačno do novoosnovanog Sveučilišta u Zadru (od 2002./2003.).

Godina 2006. u znaku je 610. obljetnice od osnivanja Generalnog učilišta Dominikanskog reda i 50. godišnjice od početka rada Filozofskog fakulteta u Zadru.

Ključne riječi: visoko obrazovanje, povijest visokog obrazovanja, Zadar

1. Uvod

Sustav visokog obrazovanja spada u temelje kulturnog naslijeđa svakog naroda, društva i države. Podiže intelektualnu razinu, širi horizonte i razvija kritičko mišljenje koje je vrlo bitno za daljnji napredak kako pojedinca tako i društva u cjelini. Znanstvena i obrazovna dimenzija visokog obrazovanja ubrzava kulturni, gospodarski, poli-

tički i ukupni napredak društva. Veliku ulogu u razvoju visokog obrazovanja imali su u srednjem vijeku razni državni i crkveni vladari, osobito nakon konkordata u Wormsu (1122.) kada napokon dolazi do pomirenja i suradnje između crkvenih i državnih vlasti na raznim područjima. U okviru Crkve također su bitna zasjedanja III. i IV. Lateranskog sabora na kojima je bilo naređeno osnivanje škola u biskupijama u kojima je god to bilo moguće. Iako se to nije odnosilo na osnivanje visokih učilišta, stvoreno je povoljno ozračje za njihov razvoj i preobrazbu.

Procvat visokog obrazovanja kulminira od kraja XI. stoljeća, kada se postojeća visoka učilišta u kojima su se predavale mnoge znanosti (*universitas litterarum* – zajednice nauka) udružuju u prva sveučilišta. Predavači i studenti tih škola činili su korporacije *universitas magistrorum et scholarium* (zajednicu učitelja i studenata), kao što je i srednjovjekovno društvo bilo organizirano u korporacije (kod nas u “bratovštine”). Svaka je korporacija imala tri stupnja: kako je feudalno plemstvo imalo stupnjeve paža – štitonoša – viteza, tako su visoka učilišta imala titule *scholaris* – *baccalaureus* – *magister*.

Prva srednjovjekovna sveučilišta počela su s osnivanjem već krajem XI. stoljeća: Bologna 1088. godine, Oxford 1168., Padova 1222., Napulj 1239., Salamanca 1240., Louvain 1246., Perugia 1276., Toulouse 1288., Montpellier 1289., Ciombrija, Lisabon i Macerata 1290., Lyon 1300., Cambridge, Barcelona, Perpignan i Rim 1303., Canterbury 1320., Krakow 1346., Beč 1365., Pečuh 1367., Firenca 1378., Prag 1384., Heidelberg 1385., Köln 1387., Erfurt 1389., Zadar 1396., Leipzig 1409., Salamanca 1421., Pešta 1465., Bratislava (Požun) 1467., Avila i Sevilla 1504., Budim 1507. itd. Ta prva srednjovjekovna sveučilišta osnivali su znanstvenici, gradske uprave i stanovnici zainteresirani za razvoj znanosti s jedne strane te crkveni redovi s druge strane.

Prva srednjovjekovna sveučilišta dijelila su se na četiri fakulteta: artistski, pravni, medicinski i teološki. Artistski fakultet davao je opće obrazovanje i bio je pripremnici za upis na druge fakultete. Studij na tim fakultetima trajao je šest do sedam godina, a mnogi studenti nakon završenog artistskog fakulteta nastavljali su studij na pravnom fakultetu, zatim na medicinskom i na kraju teološkom. Na fakultetima su bili znanstveni stupnjevi, pa je student nakon proučenih predmeta trivijuma (gramatike, retorike i dijalektike) dobivao stupanj bakalaura, a nakon proučenih predmeta kvadrivijuma (aritmetika, geometrija, astronomija i teorija glazbe) dobivao je stupanj magistra, nakon čega je mogao studirati pravni, medicinski ili teološki fakultet (Zaninović, 1988: 60.).

Razvoj srednjovjekovnih sveučilišta potpomogao je gospodarski napredak tadašnjeg doba. Sveučilišta srednjeg vijeka postala su snažne organizacija, čak i politički važan faktor (Žlebnik, 1983: 39.). Prodor znanosti u nastavu omogućio je prije svega velik doprinos kulturnom razvoju toga doba.

2. Razvoj visokog obrazovanja u Zadru od hrvatsko-ugarskih vladara do francuske vladavine

Duž cijele istočne obale Jadrana grad Zadar zauzima izuzetno važno mjesto kako zbog svojega geopolitičkog položaja, tako i zbog uloge koju je imao u političkom, vjerskom i kulturnom životu Dalmacije. Njegov smještaj na sredini jadranske obale okružene plodnim Ravnim Kotarima omogućava mu čvrstu povezanost s kontinentalnim zaleđem i nadzor pomorskog puta od Padske nizine prema Otrantskim vratima i Sredozemnom moru. Sve to Zadar čini značajnim središtem na istočnoj obali Jadrana i dugotrajnim liderom Dalmacije.

Povijest Zadra datira još od vremena neolita kada je na mjestu današnjeg Zadra bilo malo naselje. Početkom drugog tisućljeća naše ere dolaze u ove krajeve Indoeuropejci (Prailiri). Zadar se prvi put javlja u povijesti kao grad Liburna (Ilira), u početku IV. st. pr.n.e. (Novak i Maštrović, 1966: 7.). Kako se i tada isticao vrlo povoljnim položajem prema okruženju, razvija se i postaje centar istočnog dijela jadranske obale. Do dolaska Hrvata i Avara na područje Dalmacije početkom VII. st. Zadar je bio pod Rimljanima, nakon čega nema sačuvanih dokumenata sve do kraja VIII. st. U IX. st. razvija se kao središte bizantske pokrajine Dalmacije sve do 923. godine kada ga je car Roman predao svom prokonzulu knezu Tomislavu. Početkom XI. st. počinju provale Mlečana i kroz sljedeća tri stoljeća pripadat će čas Mlečanima, čas hrvatsko-ugarskim vladarima.

U srednjem vijeku Zadar doživljava snažan gospodarski uspon kakav poslije Dubrovnika nije zabilježio nijedan drugi grad u Dalmaciji. Mletačka Republika oduvijek je posezala i priželjkivala Zadar, pogotovo u srednjem vijeku kada se kao pomorska i trgovačka sila pokušavala proširiti prema istoku u pravcu Sredozemnog mora. Tijekom XIV. stoljeća uspio se nakratko zaštititi od Mlečana pristupivši Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. Međutim, početak XV. stoljeća obilježen je nesuglasicama oko ugarsko-hrvatskog prijestolja, te Ladislav Napuljski 1409. godine prodaje Zadar za 100.000 dukata Mletačkoj Republici. Tada nastupa skoro četiristoljetna mletačka vlast nad Zadrom koja konačno biva prekinuta 1797. godine, kada su Francuska i Austrija podijelile mletačke posjede, te je Zadar pripao Austriji. Mirom u Požunu 1805. godine I. austrijska vladavina ustupa Dalmaciju Napoleonu.

U ovom dugačkom povijesnom razdoblju, koje je pretrpjelo smjenu raznih vladara i vladavina (hrvatsko-ugarski vladari do 1409., Mlečani 1409.–1797. i I. austrijska vladavina 1797.–1805.), osniva se i djeluje jedna sveučilišna ustanova, *Generalno učilište Dominikanskog reda u Zadru*. Vrlo su važne okolnosti koje su tada pridonijele osnivanju ove ustanove baš na zadarskom području, što naravno pretpostavlja dolazak Dominikanskog reda u hrvatske krajeve.

Dominikanski ili Propovjednički red započinje sa svojim djelovanjem u hrvatskim krajevima neposredno nakon II. vrhovnog zbora reda, održanog 1221. godine u Bologni. Zadatak da proširi red u ugarsko-hrvatskom kraljevstvu dobio je fra Pavao Dalmatinac, prior tadašnjeg samostana sv. Nikole u Bologni i ugledni profesor prava na tamošnjem sveučilištu, koji je s još nekolicinom svojih drugova osnovao nekoliko sa-

mostana u Ugarskoj i Hrvatskoj. Prvi dominikanski samostani u našim krajevima nikli su u XIII. st. u Slavoniji i usporedo s njima i oni u Dalmaciji: Dubrovnik (oko 1225.), Nin (oko 1228.), Split (prije 1243.), Zadar (1244.), Pag (oko 1250.), Ulcinj (1258.), Trogir (1265.), Kotor (1266.), Skradin (oko 1270.) itd. Red se pri osnivanju provincija ravnao prema načelu da svi samostani jedne zemlje ili kraljevstva pripadaju jedinstvenoj provinciji odnosno zemlje ili kraljevstva (Krasić, 1996b: 25.). Tako je osnovana “Ugarska provincija” za područje od Karpata do Jadrana sa sjedištem u Budimu, no zbog velikih daljina koje su onemogućavale djelotvornu upravu te nacionalnih i jezičnih barijera, godine 1380. osniva se “Dalmatinska provincija” sa sjedištem u Zadru koja je okupljala sve samostane od Istre do Drača u Albaniji. Od dalmatinske provincije odvojili su se 1487. godine samostani na području Dubrovačke Republike u vlastitu “Dubrovačku kongregaciju” (1487.-1835.) i 1508. godine samostani izvan mletačkog područja u novu “Hrvatsku ili Senjsku kongregaciju” (1508.-1587.). Prema pravilima reda svaki samostan je trebao imati i školu.

Školski sustav Dominikanskog reda postupno se oblikovao s obzirom na nastavni plan i program i ustroj samih učilišta. Sastojao se od triju tečajeva ili stupnjeva:

- a) osnovnog ili “gramatičkog” u širem smislu riječi, koji se nije svodio samo na učenje gramatike i latinskog jezika nego je ujedno pružao temeljne spoznaje iz latinske književnosti;
- b) od “materijalnog”, koji je bio obvezatan za sve kleričke članove reda i
- c) od “formalnog” tečaja ili tečaja za specijalizaciju (Krasić, 1996a: 26.). Ovaj tečaj bio je elitni i namijenjen onima koji su se željeli specijalizirati u filozofiji i teologiji te postići jedan od viših akademskih naslova.

Usporedo s tom podjelom školski sustav se sastojao od tri vrste učilišta: “samostanskih” (*studia conventualia*), “provincijskih” (*studia provincialia*) ili “posebnih” (*studia particularia*) koja se zbog svoje važnosti u službenoj terminologiji ponekad zovu i “svečana” (*studia solemnia*), te “generalnih” (*studia generalia*). Ovoj “okomitij” podjeli – koja je na neki način odražavala podjelu reda na samostane, provincije i vrhovnu upravu reda – odgovarala je “vodoravna” osnovica sastavljena od jedne ili više vrsta učilišta: gramatičkom tečaju u širem smislu odgovarale su samostanske škole ili učilišta (*studia conventualia*), materijalnom tečaju odgovarala su provincijska (*studia provincialia*) ili posebna učilišta (*studia particularia*), a formalnom tečaju generalna učilišta (*studia generalia*) (Isto: 26.). Samostanska su učilišta pružala filozofsku, teološku, biblijsku i pastoralnu izobrazbu onima koji su bili određeni za propovjedničku službu i nisu davala nikakav akademski naslov. Provincijska ili posebna učilišta bila su namijenjena onima koji su htjeli steći višu i širu naobrazbu iz istih i drugih predmeta ili se specijalizirati u nekoj posebnoj znanstvenoj disciplini. Generalna učilišta služila su za obrazovanje profesora za sve vrste učilišta (Isto: 28.) i na njima je bilo moguće postići tri vrste akademskih naslova. Prvi viši akademski naslov zvao se lektorat (*lectoratus*) i bilo ga je moguće postići iz filozofije i teologije, a omogućavao je predavanje logike, filozofije i teologije na samostanskim i provincijskim učilištima ili upis na tečaj namijenjen postizanju bakalaureatskog naslova. Drugi viši naslov bio je bakalaureat (*bacchalaureatus*), odnosno prijelazni akademski naslov između lektorata i doktorata

te su njegovi nosioci bili lektori koji su predavali teologiju pod ravnanjem magistra na generalnom učilištu i pripremali se za stjecanje doktorskog naslova. Treći, najviši ili zadnji akademski naslov bio je doktorat (*doctoratus*) ili magisterij (*magisterium*) koji se smatrao krunom uspješne profesorske karijere i najvišim intelektualnim priznanjem.

U Dalmaciji su tako postojala samostanska filozofsko-teološka učilišta u kojima su se pripremali za propovjedničku i ispovjedničku službu “materijalni” studenti. Poznato je da su bili u slijedećim gradovima i na otocima: Dubrovniku, Splitu, Hvaru, Šibeniku, Trogiru, Pagu, Braču, Čiovu, Korčuli, Kotoru. Dubrovačko samostansko učilište 1534. godine preraslo je u posebno filozofsko-teološko učilište Dubrovačke kongregacije i radilo je sve do pada Dubrovačke Republike 1808. godine. Jedino je u Zadru djelovalo Generalno filozofsko-teološko učilište.

2.1. Generalno učilište Dominikanskog reda ili “*Universitas Jadertina*” (1396.-1807.)

Dalmatinska provincija, koja se 1380. godine osamostalila od Ugarske provincije, od samog početka je u Zadru imala svoje sjedište i Generalno učilište. Generalno učilište izraslo je iz uobičajenog samostanskog, a možda čak i provincijskog učilišta, koje je otad provincija Ugarsko-hrvatskog kraljevstva mogla imati za svoje jadransko područje (Krasić, 1996b: 301.). Važan je datum u povijesti Dalmatinske provincije 14. lipnja 1396. godine kad je general reda Rajmund iz Capue asignirao u Zadru generalno teološko učilište Dalmatinske provincije koje je u svom sastavu imalo i filozofski odjel ili fakultet (Isto: 27.). Vjeruje se da je to učilište već prije negdje postojalo te je ono u Zadar samo premješteno, najvjerojatnije iz albanskog grada Drača zbog čestih prodora Turaka.

O prvih sto godina rada zadarskog učilišta vrlo malo se zna; međutim, poznato je da je na neko vrijeme prestalo djelovati. Pretpostavlja se da je to bilo u 8. ili 9. desetljeću XV. st. kao posljedica turskih razaranja. Njegovo ponovno ustanovljenje bilježi se 1495. godine i otada sve do 1807. godine nije prekidalo svoj rad.

Najveće priznanje ovo učilište doživljava 1553. godine, kada mu je Opći zbor reda kao vrhovno zakonodavno tijelo dodijelio naslov “povlaštenog sveučilišta” (*universitas approbata* ili *universitas privilegiata*) s pravom dodjele viših akademskih naslova, a zadarski samostan odredilo sjedištem sveučilišta (*Conventus Universitas*). Tim je činom zadarsko Generalno učilište bilo izjednačeno s 27 postojećih sveučilišta Dominikanskog reda na kojima je bilo moguće steći akademski naslov doktorata, među kojima su bila sveučilišta u Parizu, Kölnu, Salamanki, Bologni, Perugii, Barceloni, Lisabonu, Louvaineu, Toulouseu, Padovi, Milanu, Firenci i dr. (Krasić, 2006: 58.). Prema tome, na Generalnom učilištu u Zadru bilo je moguće postići sva tri viša akademska naslova: lektorat, bakalaureat i doktorat ili magisterij s tim da je teološki fakultet davao sva tri naslova, a filozofski samo lektorski naslov. Prvi ili lektorski naslov odgovarao je današnjem naslovu diplomiranog filozofa ili teologa, drugi (bakalaureat) naslovu magistra, a treći je naslov (doktorat ili magisterij) – kao i danas – bio najviši akademski naslov u punom smislu riječi (Četrdeset..., 1996: 347.).

Studij filozofije od 1305. godine trajao je tri godine, nakon čega je bilo moguće upisati teologiju, koja je trajala šest godina. Broj akademskih doktorskih i bakalaureatskih naslova za svaku provinciju, ovisno o njezinoj veličini i važnosti, bio je strogo ograničen od strane Dominikanskog reda zbog povlastica koje su uživali njihovi nosioci. Najveći dopušten broj doktorskih naslova za neku provinciju bio je dvanaest. Dalmatinskoj je provinciji 1583. godine bilo odobreno najviše šest doktorskih i četiri bakalaureatska naslova. Godine 1608. broj doktorskih naslova povećan je na osam, a bakalaureatskih na šest. Četiri godine kasnije provincija je isposlovala da joj se broj doktorskih naslova poveća na deset, dok je broj bakalaureatskih ostao šest (Krasić, 2006: 60.). Iz tog razloga mnogi članovi dalmatinske provincije ostali su bez mogućnosti polaganja ispita i nošenja titula akademskih naslova. Međutim, iz djelomično sačuvane dokumentacije poznata su imena 105 doktora, 96 povlaštenih ili “redovitih” bakalaureusa i 214 lektora filozofije i teologije koji su u razdoblju od 1553. do 1807. godine na zadarskom Generalnom učilištu postigli svoje naslove. Stvaran broj promoviranih nosilaca tih naslova ipak je morao biti veći, pogotovo “neredovitih” nosilaca bakalaureatskih naslova koji je prelazio dvije stotine.

Postupak za postizanje akademskih naslova, za razliku od današnjeg, u to vrijeme bio je mnogo složeniji i duži. Konstitucije Dominikanskog reda propisivale su da doktori moraju biti zreli u ljudskom, redovničkom i intelektualnom pogledu, za što se tražila životna dob od najmanje 30 godina. Međutim, u praksi je ta dobna granica bila mnogo viša. Tako je u Zadru za doktorski naslov u prosjeku trebalo studirati i predavati od 18 do 44 godine, a prosječna životna dob u trenutku promaknuća iznosila je nešto više od 47 i pol godina (*Četrdeset...*, 1996: 348.).

Što se tiče programskog ustroja, zadarsko Generalno učilište imalo je tri stupnja, odnosno tečaja, kao i sva učilišta Dominikanskog reda:

- a) gramatički (početni) – sastojao se od učenja gramatike, latinskog i logike, trajao je dvije godine i završni tečaj logike bio je uvjet za upis filozofije;
- b) materijalni (niži) – sastojao se od dvaju fakulteta, filozofskog i teološkog, na kojima su se predavali predmeti u ciklusima od po tri godine s tim da je filozofski fakultet bio namijenjen svim studentima bez obzira jesu li namjeravali nastaviti studirati teologiju, dok su teologiju mogli studirati samo oni koji su završili filozofiju;
- c) formalni (viši) – sastojao se od slušanja specijaliziranih predavanja i aktivnog predavanja pojedinih predmeta studentima nižih tečaja, a bio je namijenjen onima koji su se željeli posvetiti profesorskom pozivu, za što je trebalo imati akademske naslove iz filozofije i teologije.

Zadarsko Generalno učilište, kao i sva druga učilišta Dominikanskog reda, bilo je “učilište za sve”. To mu je davalo obilježje međunarodnog značaja odnosno otvorenosti prema studentima i profesorima svih naroda bez ikakve nacionalne diskriminacije. Tako je osim profesora iz dalmatinske provincije bilo i onih iz država Apeninskog poluotoka i s područja Dubrovačke Republike, pa čak i jedan iz Flandrije. Pravo upisa na Generalno učilište imali su studenti svih provincija Dominikanskog reda, a osim domaćih najviše ih je bilo iz Dubrovačke Republike, zatim iz raznih država Apeninskog Poluo-

toka (Mletačke Republike, Milanske Vojvodine, Genovske Republike, Toskanske Vojvodine, Napuljskog Kraljevstva, Papinske Države), te Austrije ili Njemačke i Poljske. S druge strane, ono je moralo svoja vrata držati otvorenima ne samo članovima Dominikanskog reda nego i članovima drugih crkvenih redova, biskupijskim klericima, pa čak i laicima koji su željeli napredovati u znanju. Ti vanjski studenti mogli su se upisati na oba fakulteta Generalnog učilišta, no dok su klerici uglavnom pohađali teologiju, laici su upisivali filozofiju. Svi su oni osim prava upisa imali pravo stjecanja akademskih naslova lektorata, a u nekim slučajevima čak i doktorata. Tako je na filozofskom fakultetu Generalnog učilišta uvedena posebna vrsta profesora filozofije koji su se zvali “lektori filozofije i slobodnih umijeća za dominikanske studente i laike” (*lectores philosophiae seu artium pro novitiis et saecularibus*) (Krašić, 2006: 60.).

Generalno učilište u Zadru prekinulo je djelovanje 1807. godine nasilnim zatvaranjem od francuske okupacijske vlasti. Dugo je ono ostalo prvim i jedinim visokim učilištem na hrvatskom tlu iz kojega su izlazili visokoobrazovani ljudi s najvišim akademskim naslovima koje su priznavale crkvene i državne vlasti. Mnogi od njih predavali su na samom Generalnom učilištu i samostanskim školama dalmatinske provincije Dominikanskog reda te na sjemenišnim školama Zadarske i Splitske biskupije, a nerijetko su bili ugledni teolozi raznih dalmatinskih biskupa, filozofi, pisci i znanstvenici. Poznato je da su studirali ili predavali na ovom učilištu priznati hrvatski mislioci Grgur Natalis Budislavić (filozof, teolog, prirodosnanstvenik), Luka Bračanin-Polovinić (jedan od začetnika biblijskih znanosti) i Ivan Pavao Stratiko (zadarski nadbiskup, književnik i znanstvenik).

Sa sigurnošću se može zaključiti da je zadarsko Generalno učilište bilo žarište kulturne i znanstvene djelatnosti kakva se odvijala i na drugim sličnim sveučilištima diljem Europe, koja su najviše pridonijela njenom svestranom društvenom napretku.

3. Razvoj visokog obrazovanja pod Francuskom upravom (1806.-1813.)

Na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće Zadar je izgledao gospodarski zapušten, društveno nerazvijen, nacionalno otuđen. To je vrijeme u kojem su se izmjenjivale mletačka, austrijska i francuska dominacija, dolazilo je do čestih ratova i Francuske građanske revolucije koja je našla pristalice u Zadru i Dalmaciji (Obad, 1976: 402.).

Požunskim mirom Napoleonu je pripala Dalmacija. Francuska vojska zaposjela je Zadar 19. veljače 1806. i tu ostala do 1813. godine. Za civilnog upravitelja Dalmacije postavljen je Vincenzo Dandolo u svojstvu generalnog providura sa sjedištem u Zadru, koji je pokušavao provesti napredne građanske reforme u gospodarskom, društvenom i prosvjetnom pogledu. Kako je pri tom talijanizirao cijelu Dalmaciju i Zadar, njegova je uprava u nacionalnom smislu bila protuhrvatska. Ipak, učinio je i mnogo dobrog za svog kratkog boravka, pogotovo na području školstva i kulture.

Da bi se realizirale reforme koje je Dandolo namjeravao provesti, bili su potrebni visokokvalificirani kadrovi koje tada Dalmacija nije imala. Vladala je nestašica liječnika, kirurga, ljekarnika i primalja koje su zamjenjivali neškolorani i nestručni. Najviše

su nedostajali odvjetnici i javni bilježnici. Stoga je bilo nužno otvaranje visokih učilišta kako bi se ta praznina popunila. Ne čudi da su takve ustanove utemeljene u glavnom gradu pokrajine – Zadru, jer su tu postojale bolje ekonomske, prostorne i kadrovske pretpostavke. Tako Zadar za vrijeme francuske uprave uz političko, administrativno, upravno i sudsko postaje i obrazovnim središtem Dalmacije.

Za vrijeme francuske uprave u Zadru je osnovan Licej koji je bio na razini današnjih i ondašnjih viših škola iako su ambicije njegovog osnivača, Vincenza Dandola, bile mnogo veće. Nakon promjena koje su se zbile u francuskom vojnom i upravnom vrhu, Maršal Marmont preimenovao je zadarski Licej u *Centralne škole* i uzvisio na sveučilišnu razinu istovjetnih francuskih škola.

3.1. Licej (1806.-1810.)

Licej je započeo s radom 5. studenog 1806. godine (Grmek, 1961: 11.). Bio je smješten u samostanu sv. Krševana. Nastava se održavala na talijanskom jeziku te je školovanje bilo besplatno. Sastojao se od nižeg (gramatika, lijepa književnost) i višeg odjela (filozofija, medicina, pravo i prirodne nauke).

Uoči osnivanja Liceja, Dandolo je izdao proglas u kojem se ističe da za postignuće viših stupnjeva naobrazbe dvije godine studija na Liceju vrijede kao jedna godina provedena na fakultetu nekog sveučilišta, a akademske naslove mogu davati samo sveučilišta.

Prve akademske godine Licej su snašle mnoge poteškoće: upisalo se malo studenata zbog vrlo teških i nesigurnih ekonomskih i političkih prilika, nije se znalo koje su kvalifikacije potrebne za upis na pojedine tečajeve, a pretpostavlja se da medicinski tečaj nije niti započeo s radom te godine.

Druga akademska 1807./08. godina započela je s mnogo promjena. U “Općoj osnovi javne nastave u Dalmaciji” navodi se da se u Liceju mogu steći slijedeća zvanja: niži kirurg i opstetričar, ljekarnik, odvjetnik, javni bilježnik, arhitekt i mjernik (geodet). Za niže kirurge studij je trajao dvije godine, za ljekarnike jednu godinu uz prethodnu četverogodišnju praksu kod nekog ljekarnika, za odvjetnika tri, javne bilježnike dvije, arhitekta i mjernike jedna godina s praksom od dvije godine kod priznatog inženjera (Obad, 1976: 406.). Uvjet za upis na Licej bila je završena gimnazija, a studenti su mogli dobiti stipendije. Te godine bilo je upisano 88 studenata koji su, osim iz Zadra, dolazili i iz drugih većih mjesta Dalmacije i Primorja: Splita, Šibenika, Makarske, Knina, Hvara, Trogira, Starog Grada na otoku Hvaru, Drniša, Imotskog, Visa, Skradina, Paga, Cresa, Rijeke i drugih mjesta.

Namjera ove škole bila je unaprijediti nastavu na razinu sveučilišta i od tečajeva višeg odjela napraviti fakultete. Godine 1808. zadarski Licej imao je više tečajeva nego oni u Italiji, iako je nedostajala potpunija nastava iz matematike i fizike te katedra za porodiljstvo i sudsku medicinu. Tada je Dandolo odgodio osnivanje novih katedri, a nije došlo ni do pretvaranja škola u fakultete. Prema novom zakonu o uređenju liceja i sveučilišta u Talijanskom Kraljevstvu, koji se odnosio i na Dalmaciju, u licejima se nisu mogli predavati sveučilišni predmeti; liceji su mogli davati samo pripremljene pouke. Jedino u pokrajinskim licejima mogli su se održavati tečajevi iz kirurgije i opstetricije

(Isto: 407.). Međutim, u Zadru je ostalo sve po starom, tj. obrazovalo se bez obilježja studiranja na sveučilištu.

Akadske godine 1808./09. nastavilo se s reorganizacijom Liceja, odnosno produbljivanjem studija i organizacijskim približavanjem sveučilištima u Italiji. Po novom Pravilniku, koji je potpisao Dandolo, u Liceju su se mogla steći slijedeća zvanja: liječnika (studij traje četiri godine), višeg kirurga (tri godine), ljekarnika (tri godine), inženjera arhitekta (tri godine), mjernika (dvije godine), pravnika (četiri godine) (Isto: 408.). Osim što se trajanje nekih studija produžilo, ni 1810. godine Licej nije mogao dodijeliti doktorske diplome, nego je svršeni student medicine umjesto diplome dobio posebnu svjedožbu.

Političke prilike u Europi nakon mira u Beču (14. listopada 1809.) utjecale su na to da je Dalmacija izdvojena iz Kraljevine Italije i Napoleon je osnovao Kraljevstvo ilirskih pokrajina, a glavni grad je postala Ljubljana (Zaninović, 1979: 48.). Dandoloova funkcija generalnog providura bila je ukinuta te je on napustio Dalmaciju i vratio se u Italiju. Glavnu ulogu otada imali su generalni guverner ilirskih pokrajina maršal Marmont, te civilni i vojni guverner za Dalmaciju general Montrichard, koji nisu previše marili za školstvo. Za inspektora nastave u ilirskim pokrajinama sa sjedištem u Ljubljani postavljen je ravnatelj zadarskog Liceja Raffaello Zelli, te je normalno završena akademska 1809./10. godina.

3.2. Centralne škole (1810.-1812.)

Maršal Marmont izdao je na Zellijev prijedlog 4. srpnja 1810. godine zakonsku odredbu o organizaciji školstva u ilirskim pokrajinama, po kojoj se među ostalim zadarski Licej trebao preurediti u Centralne škole odnosno podići na razinu sveučilišta. Prema tom novom planu u ilirskoj pokrajini trebalo je osnovati 25 gimnazija i 9 liceja, a liceje u Zadru i Ljubljani pretvoriti u centralne škole sa svim atributima sveučilišta. Svrha te promjene bila je u tome da se više škole u Zadru i Ljubljani uredi po uzoru na francuske *Écoles centrales* u kojima se nastava izvodila praktično i davala se prednost prirodnoznanstvenim disciplinama, kao i izučavanju predmeta koji su od neposredne koristi u svakodnevnom životu. Centralne škole imale su zadatak da što prije osposobe stručnjake potrebne državnoj administraciji i armiji (Grmek, 1961: 46.).

Pravilnik o ustrojstvu Centralnih škola u mnogome se razlikovao od disciplinskog i naukovnog plana za više škole zadarskog Liceja iz 1809. godine, jer je tada Licej uključivao uz predmete niže i više gimnazije i neke fakultetske predmete, dok su Centralne škole bile odijeljene od Gimnazije i Liceja kao visoka učilišta u rangu sveučilišnih fakulteta za teritorij ilirskih pokrajina (Maštrović, 1954: 21.). Pravilnikom je propisano i da je uvjet za upis završena gimnazija ili viši odjel liceja, te da su se u Centralnim školama mogli stjecati slijedeći akademske naslovi: liječnik i kirurg (u trajanju od pet godina), ljekarnik, inženjer, arhitekt, pravnik i teolog (četiri godine) i mjernik (tri godine). Nastava se prema volji održavala na latinskom, francuskom ili talijanskom jeziku.

Centralne škole u Zadru započele su s radom 5. prosinca 1810. godine. Upisalo se 66 redovitih studenata, od kojih ih je 27 primalo stipendiju, i 20 izvanrednih studenata.

Najviši domet zadarske Centralne škole potvrđen je podjelom prvih, ujedno i jedinih, 20 diploma svršenim studentima 1. rujna 1811. godine.

Financijske teškoće u Francuskoj uslijed Napoleonovih ratova dovele su do teškoća i u radu Centralnih škola u Zadru, pa je Marmontov nasljednik Bertrand 12. prosinca 1811. donio odluku da se zatvore Centralne škole u Zadru (Zaninović, 1979: 49.), prvo moderno sveučilište u našoj zemlji. Kako se bližio Napoleonov slom, najviši upravni organi imali su previše vojničkih briga, tako da su se oglašili na molbe gradonačelnika Vergada o očuvanju Centralnih škola u Zadru, jer je Dalmaciji za njen daljnji razvoj bilo potrebno sveučilište ili barem neki viši tečaj. Odlučeno je da u Ilirskim pokrajinama bude samo jedno sveučilište u Ljubljani, a umjesto Centralnih škola u Zadru osnovan je koledž na razini gimnazije.

Napoleonova vojska napustila je Zadar 1813. godine nakon poraza u Rusiji, a ušla je austrijska koja će se zadržati na ovom području dugih sto godina. Tako prestaje francuska epizoda dalmatinske povijesti. Bez obzira na razmjerno kratko vrijeme vladanja i negativne učinke koje nam je ostavila Francuska uprava, ipak je doprinijela daljnjem razvoju zdravstvene službe i školstva u Dalmaciji. U to je vrijeme u Zadru osnovan prvi medicinski fakultet na području Hrvatske, kao i drugi vrlo važni fakulteti koji su djelovali u sklopu Centralnih škola.

4. Razvoj visokog obrazovanja za vrijeme II. austrijske vladavine (1813.-1918.)

Druga austrijska vladavina u Zadru obilježila je uglavnom cijelo XIX. i početak XX. stoljeća. Godine 1813. ušla je austrijska vlast ponovno u Zadar, koji je zajedno s čitavom Dalmacijom i nekadašnjom Dubrovačkom Republikom dobila na Bečkom kongresu 1814. godine (Novak i Maštrović, 1966: 69.). Zadar je i tada ostao glavni grad Dalmacije odnosno sjedište namjesnika koji je bio civilni i vojni upravitelj pokrajine. Takav status zahtijevao je velik broj činovnika koji su trebali popuniti sve javne uprave. U nedostatku domaćeg kadra najviše činovnika dovodilo se iz sjeverne Italije, Lombardije i Venecije, koje su također bile pod Austrijom.

Nova vlast u početku nije težila osnivanju visokih učilišta u Dalmaciji, ali je u narodu sve više jačao interes za studijem i visokim obrazovanjem. Tako je dalmatinska mladež iz imućnijih obitelji uglavnom odlazila na talijanska i austrijska sveučilišta, najviše u Padovu, Paviju, Beč i Graz.

Austrija kao katolička država oduvijek je njegovala dobre odnose s Crkvom i to je jedan od razloga što u Zadru 1826. godine dolazi do otvaranja *Centralnog bogoslovnog sjemeništa*. Osim toga, za vrijeme II. austrijske vladavine u Zadru su djelovale još dvije visokoobrazovne ustanove: *Privatni zavod za pravni studij* i *Pravoslavni bogoslovni zavod*.

4.1. Centralno bogoslovno sjemenište (1826.-1922.)

U izmijenjenim političkim prilikama novim austrijskim vlastima bilo je u interesu utemeljiti središnji bogoslovni zavod u Zadru za stjecanje teološke naobrazbe za po-

trebe svih dalmatinskih biskupija (Obad, 1976: 410.). Tako je 1821. godine utemeljeno provincijsko ilirsko sjemenište u kojem su se poučavale sve teološke discipline na hrvatskom jeziku.

Odlukom cara Franje I. otvorena je 1826. godine Visoka bogoslovna škola s istim nastavnim programom kao na Bogoslovnom fakultetu Bečkog sveučilišta. Novo sjemenište zvalo se *Seminarium latinum* s nastavnim latinskim jezikom, ali su se u njemu od početka predavali staroslavenski i hrvatski jezik kao predmeti. Službeni naziv bogoslovnog učilišta bio je “Nadbiskupsko sjemenište u Zadru”. Od 1836. godine ima naziv “Bogoslovno učilište u Centralnom sjemeništu”, a od 1903. godine *Institutum Theologicum Centrale Jadrense* (Isto: 410; usp. Zaninović, 1979: 50.). Nastava se u početku održavala u prostorijama Zmajevićeva sjemeništa, a 1867. godine Bogoslovno učilište preselilo se u novu zgradu preko puta crkve sv. Stošije. U zadarskoj bogosloviji školovao se svjetovni kler, ali je bilo i studenata redovnika. Studij je trajao četiri godine, a kandidati koji su se upisivali morali su imati završeno sjemenište.

Prve školske godine 1826./27. upisano je sedamnaest slušatelja, 1846./47. šezdeset, 1858./59. šezdeset i tri, 1885./86. šezdeset i devet, 1892./93. sedamdeset i četiri, 1906./07. devedeset i jedan, i 1914./15. stotinu i sedam (Obad, 1976: 411.). Ratnih godina broj slušatelja je bio veći jer bogoslovi nisu išli na regrutacije ni u rat.

Profesori su primani natječajem uz prethodno napisanu klauzurnu radnju i pokušno predavanje, osim onih koji su imali istaknute znanstvene radove iz discipline za koju su se natjecali. Studenti su se služili skriptama i udžbenicima koje bi odabrala Dvorska komisija, odnosno Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu u Beču (Isto: 411.). Nakon završenog studija stjecala se diploma koja je bila izjednačena s diplomom ostalih teoloških fakulteta u Austriji.

Mnogi zadarski bogoslovi i neki njihovi profesori pisanom riječi i djelom dali su značajan doprinos Hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji. Kao dio Ilirskog pokreta okupljali su se u društvo “Sloga” koje je izdavalo list dva puta tjedno i gajilo hrvatski jezik. Osim toga, mladi bogoslovi okupljeni u tajnu družinu Regimenta “Ne boj se” opirali su se protuhrvatskoj orijentaciji nekih starješina te su 1848. godine službeno zahtijevali da se hrvatski jezik uvede u škole i uredi. Tako su prilikom održavanja jedne predstave tražili dopuštenje od pokrajinskog namjesnika Lazara Mamule da se održi i na hrvatskom jeziku. Nezadovoljni zbog ignoriranja njihova zahtjeva, sabotirali su predstavu. Nakon toga Bogoslovija je bila na neko vrijeme zatvorena. Slijedeći istup mladih bogoslova zbio se kada su poslali pismo podrške prilikom zahtjeva Josipa Jurja Strossmayera za osnivanje sveučilišta u Zagrebu. Tada je nekolicina izbačena iz Bogoslovije.

Bogoslovija u Zadru obrazovala je čitavu galeriju znamenitih učenjaka, književnika, biskupa, nadbiskupa i istaknutih profesora. Među njima se posebno ističu: Mate I. Škarić iz Postira na otoku Braču (profesor i publicist), Nikola Valentić iz Paga (profesor i publicist), Ivan Franceschi iz Omiša (publicist), Ivan Danilo iz Kaštel-Starog (publicist i političar), Franjo Carrara iz Splita (arheolog i povjesničar), Đuro Pulić iz Dubrovnika (narodni preporoditelj i pedagoški pisac), Federico C. Bianchi iz Zadra (povjesničar), Šime Ljubić iz Staroga Grada na Hvaru (arheolog i povjesničar), Vjekoslav Pavišić iz

Makarske (književni povjesničar i povjesničar), Ivan Brčić iz Zadra (profesor i filolog), Antun Paše Kazali iz Dubrovnika (pjesnik i prevodilac), Miho Pavlinović iz Podgore (narodni preporoditelj i književnik), Ivan Stojanović iz Dubrovnika (književnik i povjesničar), Frane Bulić iz Vranjica (arheolog, konzervator i povjesničar), Dragutin Parčić iz Vrbnika na otoku Krku (filolog), Srećko Vulović iz Perasta (povjesničar), Stjepan Buzolić iz Obrovca (književnik i narodni preporoditelj), Juraj Biankini iz Staroga Grada na otoku Hvaru (publicist i političar), Petar Kaer iz Makarske (povjesničar), Jakov Čuka iz Zaglava (književni kritičar), Bare Poparić iz Kaštel Novoga (povjesničar) i Luka Jelić iz Vranjica (povjesničar i arheolog). Poznata su i imena onih koji su kraće ili duže studirali na Centralnom bogoslovnom sjemeništu i kasnije se istakli perom. To su: Luka Svilović (publicist), Jakov Čudina (esejist), Luka Botić (pjesnik), Ivan Mangjer (publicist i političar), Natko Nodilo (narodni preporoditelj i povjesničar) i Dinko Politeo (publicist i političar) (Isto: 413.).

Nakon Prvoga svjetskog rata okupacijom Zadra rad Centralnog bogoslovnog sjemeništa je prekinut, te je 1922. godine preseljen u Split, gdje i danas postoji.

Centralno bogoslovno sjemenište u Zadru kao najviše vjersko učilište u to vrijeme iznjedrilo je mnogo poznatih teologa u teološkim studijama i drugim znanostima kao što su arheologija, povijest, književnost, umjetnost, novinarstvo i publicistika. Osim toga, ono je bilo rasadnik svećeničkog podmlatka za sve dalmatinske biskupije među kojima su najnadareniji slani na više studije u Beč, Rim i druge gradove gdje su stjecali najviša zvanja.

4.2. Zavod za privatni pravni studij (1848.-1851.)

Početak osnivanja pravnog studija u Zadru započeo je više od dvadeset godina prije nego je do njega stvarno došlo. U Pokrajini se osjećala velika potreba za pravnicima kojih je bilo vrlo malo jer je samo nekolicina mladića iz imućnijih obitelji slana na studij u inozemstvo. Takav tempo regrutiranja mladih pravnika nije zadovoljavao ovdašnje potrebe.

Dvorska komisija u Beču izdala je Uputstvo prema kojem je 1828. godine izrađen Pravilnik kojim se omogućavalo izvanredno studiranje odnosno pripremanje ispita uz pomoć kvalificiranih instruktora i polaganja ispita. Pravnici koji su davali privatne instrukcije morali su imati dozvolu Vlade, a studenti su mogli postati oni koji su pri privatnom ili javnom uredu prakticirali i imali namještenje s plaćom ili bez nje. Nadalje, Pravilnikom su predviđeni semestralni i godišnji ispiti koji su bili stroži za izvanredne nego za redovne studente, a polagali su se na jednom od sveučilišta u Carevini. Međutim, ni izvanredni studij nije riješio problem nedostatka kadra, jer je kao i redovni studij u inozemstvu bio dosta skup, pogotovo za siromašne obitelji. Osim toga, broj studenata je bio malen i zbog težine studiranja. Stoga su 1843. godine zadarska, drniška, paška i šibenska općina povele akciju za obnavljanje redovnog pravnog studija kakav je bio za francuske uprave, ali Dvorski ured u Beču nije udovoljio tom zahtjevu. Ipak, zadarska općina se nije mirila s time i već 1847. godine obratila se caru Ferdinandu I. za otvaranje privatnog pravnog studija u glavnom gradu Dalmacije. Uzevši u obzir pravnu tradiciju, potrebe za pravnim kadrovima, ali i težak materijalni položaj mnogih obitelji,

car je dopustio otvaranje privatnog pravnog studija u Zadru na kojem će se predavati pravne i političke discipline. Tako je odlukom Ministarstva za nastavu i bogoštovlje od 30. rujna 1848. godine otvoren Zavod za privatni pravni studij u Zadru (Isto: 414.).

Studij je trajao četiri godine i bio je uređen po uzoru na studije prava na sveučilištima u Padovi i Beču u skladu s općom reformom studija u Carstvu. Predavanja i ispiti su se slušali u prostorijama samostana sv. Krševana i studenti su uglavnom bili iz Zadra i okolice. Manji broj studenata bio je iz ostalih krajeva Dalmacije, a bilo je i onih koji su uslijed revolucionarnih previranja u Italiji i Austriji morali prekinuti studije i vratiti se u mjesta iz kojih su došli. Prve akademske godine bio je dozvoljen upis studenata koji su već završili prvu godinu filozofije, odnosno prijelaz studenata filozofije na pravo, dok Ministarstvo nastave 1849. godine to nije zabranilo.

Zadarski Zavod za pravni studij trajao je svega tri akademske godine, od 1848. do 1851., i u njemu su se polagala tri državna ispita pred posebno formiranom komisijom. Ukupno je u Zavodu nastavu slušalo oko stotinjak studenata, a pretpostavlja se da su ispiti bili vrlo strogi i teški, jer se iz godine u godinu smanjivao broj studenata.

Tijekom rada Zavoda 1851. godine općina u Zadru poduzela je mjere za otvaranje stalnog sveučilišnog zavoda, jer je privatni studij materijalno iscrpljivao roditelje mnogih studenata i donosio poteškoće oko polaganja ispita. To bi bila Pravna akademija poput onih za koje je bečka vlada odobrila 1850. godine da se osnuju – u Bratislavi, Košicama, Velikom Varadinu, Hermanstadtu i Zagrebu (Isto: 415.). Molbi je bilo udovoljeno, pod uvjetom da se pronađu lokalna sredstva za izdržavanje Pravne akademije. Međutim, austrijska središnja administracija odugovlačila je njezino osnivanje, tako da je 1857. godine Ministarstvo za nastavu i bogoštovlje odlučilo da osnivanje nije potrebno. Pokušaji za osnivanjem Pravne akademije tada nisu prestali, ali se nikada nisu ostvarili.

Nakon ukidanja Zavoda za privatni pravni studij, u Zadru se još uvijek moglo izvanredno studirati, jer su bila osnovana dva povjereništva pred kojima su se mogla polagati dva državna ispita, dok se treći polagao na pravnom fakultetu nekog sveučilišta na području Austrije. Godine 1886. Ministarstvo za nastavu i bogoštovlje izdalo je naredbu kojom se raspuštaju povjereništva, tako da su se sva tri državna ispita unaprijed morala polagati na nekom sveučilištu u Cislajtani (Isto: 417.).

Nepostojanje cjelovite dokumentacije onemogućava nam veći broj sintetičkih zaključaka i iznošenje točnih brojčanih podataka, preciznijeg broja diplomiranih studenata na Zavodu, trajanje njegova redovnog rada i stjecanje ranga završenih studenata (Perićić, 1967: 311.). Ipak, okolnosti koje su odlučivale o njegovoj sudbini dobro su poznate. Austrijska vlada previše je težila centralizmu i germanizaciji perifernih pokrajina da bi dozvolila osnivanje Pravne akademije, iako je postojala povoljna politička situacija, brojni opravdani razlozi i realna materijalna sredstva.

Zavod za privatni pravni studij u Zadru pripada nizu visokih učilišta koja su zbog političkih razloga bila kratkog vijeka. Međutim, njegova kulturno-obrazovna važnost zbog toga nije ugrožena, pogotovo što je potvrdio tradiciju koja je od davnih vremena u Zadru uspostavljena.

4.3. Pravoslavni bogoslovni zavod (1869.–1920.)

Pravoslavni bogoslovni zavod utemeljen je 1869. godine u Zadru. Proizašao je iz Klerikalne škole koja je bila zadužena za spremanje svećeničkog podmlatka, a iz Šibenika je skupa s Episkopijom preseljena u Zadar 1841. godine.

Klirikalna škola bila je na razini srednje škole i nije nudila potrebno obrazovanje tadašnjoj Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Dalmaciji. Težilo se široj i dubljoj naobrazbi svećenika. Tako je došlo do reorganizacije i modernizacije bogoslovne nastave u dva smjera: opći (gimnazijski) i specijalni (bogoslovni). Međutim, ni to nije bilo dovoljno, te je episkop Stevan Knežević zahtijevao da se nastava podigne na studijsku razinu. Taj prijedlog je prihvaćen, pa se Klirikalna škola poslije trideset godina djelovanja u Šibeniku i Zadru ugasila 1864. godine (Obad, 1976: 419.). Pravoslavni bogoslovni zavod počeo je s radom školske godine 1869./70. i djelovao je o državnom trošku pod okriljem tadašnje austrijske države i Mitropolije. Na Zavodu se stjecala naučna izobrazba svećenika, a upravitelj je bio zadarski episkop.

Studij u Zavodu trajao je četiri godine te se nastava izvodila na srpskom jeziku. Uvjet za upis bila je završena gimnazija, s tim da su polaznici morali biti pravoslavci koji su austrijski podanici. Studirati se moglo redovno i izvanredno, a broj slušatelja kretao se oko 20. Profesori su morali biti pravoslavni svećenici sa završenom bogoslovijom koji su također bili austrijski podanici.

Bogoslovija je godinama napredovala u svom nastavnom planu i programu, pogotovo nakon što je školske godine 1880./81. preimenovana u “Pravoslavno Bogoslovsko sjemenište”. Pitomci Sjemeništa uglavnom su bili iz Dalmatinske i Kotorske eparhije, ponešto iz sjeverne Hrvatske, Gornje-Karlovačke eparhije i Bosne. Studenti koji su pokazivali bolji uspjeh mogli su dobiti državne stipendije i nastaviti studije na bogoslovnim naukama u Beču i Černovu (Isto: 420.).

Najveću zaslugu za unaprjeđenje Zavoda imao je Nikodim Milaš koji je bio prvi rektor, a napustio ga je 1891. godine izborom za dalmatinskog episkopa.

Pravoslavnim bogoslovnim zavodom okrenuta je nova stranica povijesti, jer njegovo djelovanje spada u početke visokog vjerskog obrazovanja u dalmatinskoj Srpskoj pravoslavnoj crkvi. U usporedbi s Klirikalnom školom, nastava na Pravoslavnom bogoslovnom zavodu bila je na višoj razini, suvremenija, s višom školskom spremom polaznika te planom i programom koji je odgovarao visokoj bogoslovnoj školi (Isto: 420.). Njeno značenje leži i u tome što je bila jedina ustanova takve vrste namijenjena prije svega Dalmatinskoj i Kotorskoj eparhiji, mada su je pohađali i studenti iz Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Gornje Hrvatske. I ovaj zavod je prestao djelovati nakon Rapallskog ugovora, kada su ga talijanske vlasti zatvorile.

5. Visoko obrazovanje za vrijeme Kraljevine Italije (1920.-1944.)

Nakon Prvoga svjetskog rata (1914.-1918.) Zadar je nepravедno dospio pod vlast Kraljevine Italije. Iako je Italija ušla u rat na strani Austro-Ugarske i Njemačke, 1915. godine prešla je na stranu Antante (Velike Britanije, Francuske i Rusije), te kao pobjed-

nica završila rat. Slomom Austro-Ugarske 1918. godine Dalmacija je ušla u sastav novostvorene države Srba, Hrvata i Slovenaca. Zahtjev Italije za primjenom Londonskog pakta značio je presezanje i za gradom Zadrom s okolicom. Tako je Italija 1918. godine ušla i okupirala Zadar. Međunarodni pregovori su trajali slijedeće dvije godine i 1920. godine Rapallskim ugovorom Zadar je i formalno pripao Kraljevini Italiji, čime je sudbina grada Zadra bila određena slijedećih dvadesetak godina. Kada je Italija pripojila Zadar, vjerovala je da će se zauvijek zadržati, te se tako i ponašala. Postojeće hrvatske srednje i osnovne škole prisilno su zatvarane, a otvarane su one na talijanskom nastavnom jeziku. Provođenje talijanizacije odrazilo se i na druge društvene aspekte života. Posljedica svega toga je da u to vrijeme Zadar nema niti jedno visoko učilište.

Početak Drugoga svjetskog rata (1940.–1945.) dočekaao je Zadar još uvijek pod vlašću Italije koja je bila na strani fašističkih snaga. Nakon kapitulacije Italije 1943. godine Zadar je okupirala njemačka vojska koja je tu ostala do 1944. godine, kada su jedinice Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije oslobodile Zadar i vratile ga njegovom prirodnom zaleđu, Hrvatskoj i novoj Jugoslaviji.

6. Razvoj visokog obrazovanja od 1945. do 2002. godine

Nakon Drugoga svjetskog rata Hrvatska je skupa s ostalim republikama (Bosnom i Hercegovinom, Crnom Gorom, Makedonijom, Slovenijom i Srbijom) postala konstitutivnim dijelom tadašnje Federativne Narodne Republike Jugoslavije, kasnije preimеноvane u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju.

U teškom poslijeratnom razdoblju Zadar se morao nositi s mnogim poteškoćama. Za II. svjetskog rata bombardiran je čak 90 puta. Nakon oslobođenja trebalo ga je izvlačiti iz ruševina, obnavljati i nanovo graditi kako bi se stvorili elementarni uvjeti za život, da bi se potom reafirmirao kao značajan društveni i gospodarski centar, što je Zadar bio vjekovima. Trebalo je omogućiti osnovne potrebe za život kao što su voda, rasvjeta, stanovi, pa trgovački i komunalni servisi, zatim industrijske i društvene ustanove. Radilo se i na osposobljavanju školskih ustanova, pogotovo osnovnih i srednjih škola. Do osnivanja visokih učilišta ipak je prošlo duže vrijeme.

Preteča obnavljanja visokog obrazovanja u Zadru bilo je otvorenje Zavoda za povijesne znanosti Jugoslavenske / Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 1954. godine, znanstvenoistraživačke jedinice koja nije imala obrazovni karakter. Povratak visokom obrazovanju nakon Drugoga svjetskog rata zbio se 12. srpnja 1955. godine, kada je Sabor Narodne Republike Hrvatske usvojio Zakon o osnivanju Medicinskog fakulteta u Rijeci i Filozofskog fakulteta u Zadru. Filozofski fakultet u Zadru počeo je s radom akademske godine 1956./57. U Zadru se 1961. godine osniva Pedagoška akademija, koja je 1979. godine pripojena osnivaču – Filozofskom fakultetu u Zadru. Do ratnih zbivanja koja su uslijedila u posljednjem desetljeću XX. stoljeća na području visokog obrazovanja u Zadru nije bilo drugih promjena.

Početak 90-ih godina prošloga stoljeća dolazi do velikih europskih promjena koje su zahvatile i Hrvatsku. Nakon pada Berlinskog zida 1989. godine osamostaljeni

su mnogi narodi unutar komunističkih država istočne Europe. Većina tih naroda svoju je težnju ostvarila mirnim putem, dok je Hrvatska to platila velikom cijenom Domovinskog rata (1991.-1995.).

6.1. Filozofski fakultet u Zadru (1956.-2002.)

Filozofski fakultet u Zadru svečano je otvoren 16. listopada 1956. godine u dvjema zgradama na zadarskoj rivi, bivšem kompleksu Ženskog odgajališta sv. Dimitrija, u kojemu je cijelo vrijeme djelovao. Započinje s radom kao detaširana ustanova tada jedinog hrvatskog Sveučilišta u Zagrebu, prva poslijeratna visokoobrazovna ustanova otvorena u Dalmaciji. U to je vrijeme smatran pretečom i jezgrom “jadranskog” sveučilišta sa sjedištem u Zadru, što se nije ostvarilo. U sastavu Zagrebačkog sveučilišta ostao je 19 godina. Predstavnici pet fakulteta kasnije otvorenih u Splitu s Filozofskim fakultetom u Zadru potpisali su 14. veljače 1974. godine temeljni akt o udruživanju i osnivanju Sveučilišta u Splitu, pa je tako Filozofski fakultet u Zadru došao u sastav Sveučilišta u Splitu u kojem ostaje do prestanka svoga rada.

Filozofski fakultet u Zadru krenuo je s osposobljavanjem kadrova iz područja društvenih znanosti. Tako su se prve akademske 1956./1957. godine mogle upisati historijska grupa, hrvatski ili srpski jezik i jugoslavenske književnosti, slavistička grupa s ruskim jezikom i književnošću, romanistička grupa (talijanski odnosno francuski jezik i književnost) i germanistička grupa (njemački odnosno engleski jezik i književnost). Za cijelo vrijeme rada na Fakultetu su se mogle studirati jednopredmetne ili dvopredmetne studijske grupe. Jednopredmetne grupe stalno su studirane četiri godine, dok je u početku prvi “glavni predmet” u dvopredmetnim studijima trajao četiri godine, a drugi tri godine. Kasnije je ukinut takav tretman prvog i drugog predmeta te su svi studiji trajali četiri godine. Filozofski fakultet je kontinuirano proširivao broj studijskih grupa. Tako se uz početnih pet u prvih dvadeset godina na Fakultetu otvaraju još i arheološka, povijesno- umjetnička, filozofska, pedagoška i klasično-filološka grupa. Od osnutka na Fakultetu je organiziran jedinstveni studij za stjecanje visoke stručne spreme koji se mogao studirati redovno, a od 1961. godine za neke studijske grupe i izvanredno.

U prvu godinu studija 1956./57. godine upisan je 151 student. Za prvih dvadeset godina djelovanja Filozofskog Fakulteta u Zadru diplomiralo je oko 900 studenata. Najveći priliv redovnih studenata u prvu godinu bio je u akademskoj godini 1969./70. (273), a izvanrednih studenata u akademskoj godini 1975./76. (266) (*Dvadeset...*, 1976: 37.). Povećanje broja studijskih grupa i broja studenata pratio je i porast broja nastavnika. Prve akademske godine bilo je ukupno u stalnom radnom odnosu 19 nastavnika i suradnika s 5 honorarnih i 3 vanjska suradnika. Ta je brojka u slijedećih dvadeset godina postupno narasla na 58 nastavnika i suradnika u stalnom radnom odnosu, 11 honorarnih nastavnika i 8 vanjskih suradnika (Isto: 13.).

U drugih dvadeset godina djelovanja Filozofskog fakulteta velike društvene promjene odrazile su se i na život Ustanove. Prvo desetljeće je stabilno unutar tadašnjeg društvenog uređenja. Na početku drugoga promjene do kojih je došlo u Europi padom komunizma polako zahvaćaju i Hrvatsku. U godinama za vrijeme Domovinskog rata nastava i cjelokupni rad na Fakultetu je bio otežan, pogotovo od akademske godine

1991./92. do 1993./94. Unatoč ratnih godina, u ovom razdoblju (1976.-1996.) Fakultet bilježi snažan razvoj. Dobio je još dva nova odsjeka, te se kasnijih godina uvode studij psihologije, geografije i kulture i turizma. Time je zaokruženo 19 studijskih predmeta koji se mogu studirati u 80-tak studijskih kombinacija. Povećano zanimanje za studiranje na Fakultetu vidljivo je iz toga što je ukupan broj redovitih studenata u navedenom razdoblju utrostručen. U dvadesetoj godini postojanja Fakulteta ukupno je studiralo 665 studenata, a u četrdesetoj čak 1693 (*Četrdeset...*, 1996: 228.). Zanimljivo je da se ratnih godina ne bilježi pad upisanih u prvu godinu studija koji se tijekom 80-ih godina ustalio na preko 1000, nego dolazi do osipanja upisanih na završnim godinama studija. Što se pak zanimanja za izvanredni studij tiče, on dostiže svoj maksimum u akademskoj godini 1981./82. kod ukupno upisanih 442 studenta, međutim, od tada je on u popriličnom padu. U posljednjih dvadeset godina diplomirao je 3351 student (Isto: 232.).

Sukladno s povećanjem studijskih grupa i broja upisanih studenata rastao je i broj nastavnog osoblja. U akademskoj godini 1995./96. na Fakultetu je bilo ukupno 130 stalnih nastavnika (18 redovitih profesora, 9 izvanrednih profesora, 24 docenta, 1 viši predavač, 14 predavača, 17 lektora, 39 asistenata, 8 pripravnika) i 62 vanjska suradnika (Isto: 69.), što znači udvostručenje u posljednjih dvadeset godina.

Prvi poslijediplomski znanstveni studij *Pomoćne povijesne znanosti* na Filozofskom fakultetu je pokrenut 1971. godine, od 1973. godine *Srednjovjekovno društvo kod južnoslavenskih naroda* te od 1976. godine i *Povijest pomorstva našeg naroda*. U prvih dvadeset godina doktoriralo je i magistriralo ukupno 35 osoba, u četrdeset godina magistriralo je 58 poslijediplomaca, dok su disertacije uspješno obranila 64 doktoranda (Isto: 73.). Među njima je dio nastavnika i suradnika Fakulteta, ali i oni koji su došli iz drugih znanstvenih, nastavnih i kulturnih ustanova. Za cijelo vrijeme postojanja Filozofskog fakulteta stupnjeve magistra i doktora znanosti steklo je 187 osoba, najviše iz područja povijesnih znanosti.

Tijekom godina znanstveni rad se provodio kroz brojna znanstvena istraživanja, skupove i projekte iz raznih znanstvenih disciplina sa zapaženim rezultatima. Izdavačka djelatnost obuhvaćala je izdavanje različitih monografija, posebnih i prigodnih izdanja. Svakako najdublji trag ostavio je redovni fakultetski časopis-godišnjak *Radovi* koji izlazi od 1959. godine do prestanka postojanja Fakulteta 2002. godine – najprije u *Lingvističko-filološkom razdjelu* (od 1974./75. postaje *Razdio filoloških znanosti*), od 1960. godine u *Historijskom razdjelu* (od 1973./74. postaje *Razdio društvenih znanosti*, koji se od akademske godine 1984./85. dijeli na *Razdio povijesnih znanosti* i *Razdio filozofije, psihologije, sociologije i pedagogije*).

Donošenjem zakona o osnivanju Sveučilišta u Zadru 2002. godine Filozofski fakultet u Zadru prestao je postojati reorganiziranjem i integriranjem u novoosnovano sveučilište. Od početka do završetka svog rada Filozofski fakultet u Zadru bio je najveće visoko učilište na istočnoj obali Jadrana. Mada je od 1975. godine sastavni dio splitskog sveučilišta, broj odsjeka, studija, nastavnika, studenata, kao i prema drugim akademskim kriterijima riječ je o *sveučilištu u malom* koje je ostavilo duboki trag u Zadru u drugoj polovici XX. st.

6.2. Pedagoška akademija (1961.-1979.) i Visoka učiteljska škola u Zadru (1998.-2002.)

Prerastanje učiteljskih škola u Hrvatskoj iz srednjoškolskog na akademsko obrazovanje potaklo je osnivanje dvaju visokih učilišta u Zadru koja su komplementarno usmjerena na obrazovanje osnovnoškolskih učitelja. Prva među njima, **Pedagoška akademija u Zadru**, osnovana je 1961. godine kao samostalna viša škola koja je obrazovala nastavnike osnovnih škola – kako nastavnike razredne nastave (I.-IV. razreda), tako i nastavnike predmetne nastave (V.-VIII. razreda). Osnivač joj je bio Filozofski fakultet u Zadru, koji joj je osigurao i vlastiti prostor za rad. Između tih dviju ustanova postojala je tijesna suradnja, pa su nastavnici s Filozofskog fakulteta održavali nastavu studentima Akademije. Akademija je prve četiri godine bila vezana upravnim organima s Fakultetom, a od akademske godine 1965./66. imala je svoje organe upravljanja.

U prvoj akademskoj godini 1961./62. u Odsjeku za spremanje nastavnika za predmetnu nastavu radile su studentske grupe hrvatskog ili srpskog jezika i povijesti ili zemljopisa, povijesti i zemljopisa, matematike i fizike, ruskog jezika, engleskog jezika (Zaninović, 1976: 234.). Za sljedeće četiri akademske godine već se moglo studirati čak 10 studentskih predmeta u 10 studentskih grupa. Međutim, uskoro se pokazalo da je broj nastavnika mnogih predmeta u osnovnim školama Hrvatske dovoljan, pa je od 1971./72. nastavni plan sveden na 4 studentska predmeta i 3 studentske grupe: razredna nastava, matematika i fizika, te likovne umjetnosti. Akademske godine 1972./73. osniva se Turistički studij s humanističkom orijentacijom s dvjema studentskim grupama: turistička kultura (za zvanje turistički pedagog), te selektivni turizam (za zvanje turistički animator).

Sljedom reforme visokog obrazovanja 1. siječnja 1979. godine Pedagoška akademija u Zadru ponovno se priključila Filozofskom fakultetu sa svojim studijima Predškolskog odgoja i Razredne nastave i 6 nastavnika, profesora više škole (*Četdeset...*, 1996: 31.). Tom prilikom i bivši Turistički studij prelazi na Fakultet kao dopunski studij Organizacije kulturnih djelatnosti (kao III. i IV. godina redovnog studija, usporedno s već započetim studijem).

U kontekstu izdvajanja stručnih studija u Hrvatskoj iz sveučilišta u zasebne visoke škole iz Filozofskog fakulteta razvija se i **Visoka učiteljska škola u Zadru** 1998. godine. Smještena je u obnovljenu zgradu u jednoj od bivših gradskih vojarni u ulici dr. Franje Tuđmana koju u isto vrijeme dijelom koristi i Fakultet. Sastojala se od dvaju odsjeka – za razrednu nastavu i predškolski odgoj. Uz dvogodišnji stručni studij za odgojitelje u školi je postojao četverogodišnji studij razredne nastave dopunjen pojačanim studijima hrvatskog jezika i povijesti. Kao i na Akademiji, mnogi nastavnici Filozofskog fakulteta predaju studentima Visoke učiteljske škole. Uz redovite studije Visoka učiteljska škola je za svog četverogodišnjeg trajanja organizirala i doškolovanje navedenih studentskih grupa te izvanredni studij odgojitelja. Riječ je o ustanovi koja je imala 18 stalno zaposlenih nastavnika. I ova ustanova prestaje s radom 2002. godine te postaje sastavni dio novog zadarskog sveučilišta.

Djelatnici Filozofskog fakulteta zajedno s Visokom učiteljskom školom na kraju svoga postojanja 2002. godine broje 213 stalnih nastavnika (33 redovita profesora, 19 izvanredna profesora, 30 docenta, 9 viših predavača, 15 predavača, 4 profesora visoke škole, 6 viših lektora, 14 lektora, 41 asistenta, 42 znanstvena novaka), 76 vanjskih suradnika i 53 člana nenastavnog osoblja. U razdoblju od 1956. godine pa sve do osnivanja Sveučilišta u Zadru, na Filozofskom fakultetu u Zadru, zajedno s Pedagoškom akademijom i Visokom učiteljskom školom, ukupno je diplomiralo 5874 studenta.

7. Sveučilište u Zadru (od 2002./2003. godine)

Zaključno s 2002. godinom, osnivanjem Sveučilišta u Zadru završavaju s radom visokoobrazovne ustanove u Zadru pod okriljem Sveučilišta u Splitu. Proces ponovnog osnivanja sveučilišta u Zadru postupan je proces započet 1994. godine kada je Fakultetsko vijeće Filozofskog Fakulteta u Zadru imenovalo povjerenstvo koje je izradilo podlogu za sveopću raspravu o osnivanju Sveučilišta. Značajan poticaj dat je na proslavi 600. obljetnice prvog sveučilišta na tlu Hrvatske 16. listopada 1996. godine u Zadru, kada su predstavnici Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske, Filozofskog fakulteta u Zadru, Grada Zadra, Županije Zadarske, Zadarske Nadbiskupije, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Matice hrvatske, te rektora Sveučilišta u Splitu zauzeli zajednički stav o osnivanju (tj. obnovi četiri stoljeća postojanog) Sveučilišta u Zadru.

Godine 1998. izrađen je *Prijedlog rješavanja prostornih problema visokog školstva u Zadru s osnovama za ustrojavanje Sveučilišta u Zadru*, a 2001. godine *Elaborat za osnivanje Sveučilišta u Zadru*. Ti su dokumenti prihvaćeni od lokalnih institucija: Filozofskog fakulteta u Zadru, Visoke učiteljske škole u Zadru, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Grada Zadra, Županije Zadarske, Zadarske Nadbiskupije, Sveučilišta u Splitu, te državnih institucija kao što su Nacionalno vijeće za visoku naobrazbu Ministarstva, Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske, Odbor za obrazovanje, znanost i kulturu Sabora Republike Hrvatske i Vlade Republike Hrvatske.

Sveučilište u Zadru, koje baštini tradiciju prvog sveučilišta na tlu Hrvatske iz 1396. godine, osnovano je 2002. godine Zakonom o osnivanju Sveučilišta u Zadru koji je donio Sabor Republike Hrvatske 4. srpnja 2002. godine. Na temelju toga prestali su djelovati Filozofski fakultet u Zadru, Visoka učiteljska škola u Zadru i Studentski centar u Zadru, postavši ujedno sastavni dio Sveučilišta u Zadru (*Godišnjak...*, 2005a: 1.). Sveučilište je smješteno u prostor Filozofskog fakulteta i Visoke učiteljske škole te se postupno proširilo na još nekoliko lokacija.

Za Dan Sveučilišta uzima se datum kada je održana prva sjednica Senata Sveučilišta 25. ožujka 2003. Tada je donesen Statut kojim se definira prvih 16 sveučilišnih odjela. Ukupan broj zaposlenika u početku rada Sveučilišta u Zadru iznosio je 265 (85 doktora znanosti, 40 magistra znanosti, te 40 asistenata, lektora i predavača s administrativnim i pomoćnim osobljem) sa 70-tak vanjskih suradnika. Od tada broj zaposlenika kontinuirano raste: ukupan broj zaposlenika krajem 2004. bio je 294, a na kraju

2005. godine 325, od čega 170 nastavnika, 55 znanstvenih novaka, 5 stranih lektora i 95 zaposlenika nenastavnog osoblja.

Nastava na Sveučilištu u akademskoj godini 2002./03. odražavala se na 19 diplomskih, 7 poslijediplomskih, te na izvanrednim i dopunskim studijima Sveučilišta u Zadru na ukupno 16 odjela. Sveučilište u Zadru danas ima 20 odjela: Odjel za arheologiju, Odjel za engleski jezik i književnost, Odjel za ekonomiju, Odjel za etnologiju i socijalnokulturnu antropologiju, Odjel za filozofiju, Odjel za francuski jezik i književnost, Odjel za geografiju, Odjel za informatologiju i komunikologiju, Odjel za klasičnu filologiju, Odjel za knjižničarstvo, Odjel za kroatistiku i slavistiku (s Odsjekom za hrvatski jezik i književnost i Odsjekom za ruski jezik i književnost), Odjel za njemački jezik i književnost, Odjel za pedagogiju, Odjel za povijest, Odjel za povijest i umjetnost, Odjel za promet i pomorstvo, Odjel za psihologiju, Odjel za sociologiju, Odjel za talijanski jezik i književnost, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja predškolske djece (s Odsjekom za izobrazbu učitelja i Odsjekom za izobrazbu odgojitelja predškolske djece). U tijeku je osnivanje novih odjela. Po novom modelu studiranja u skladu s Bolonjskim procesom Sveučilištu u Zadru je odobreno 67 prediplomskih i diplomskih dvopredmetnih i jednopredmetnih studija.

Akadske godine 2002./03. organizirano je 7 poslijediplomskih znanstvenih studija: *Povijest hrvatskog pomorstva*, *Arheologija istočnog Jadrana*, *Književnosti*, *Lingvistike*, *Kultura i turizam*, *Geografske osnove litoralizacije*, *Kultura i društvo*. Na svim poslijediplomskim studijima koncem akademske godine 2003./04. bilo je upisanih 130 magistranada i 17 doktoranada (Isto: 7., 47.). Izvan doktorskih studija bilo je u postupku stjecanja doktorata još 7 kandidata. U razdoblju od akademske godine 2003./04. do 2005./06. stupanj magistra znanosti steklo je 20, a stupanj doktora znanosti 13 pristupnika. Znanstveno-istraživački rad objedinjen je u okviru 45 projekata na kojima je angažirano preko 200 suradnika uključujući i 40-ak znanstvenih novaka.

U prvoj akademskoj godini 2002./03. upisalo se 1124 studenta prve godine, a ukupno je 3486 studenata (Isto: 16.), od čega 472 izvanrednih. Broj upisanih studenata na Sveučilištu također iz godine u godinu raste. Na Sveučilištu je od osnivanja, zaključno s 2005. godinom, diplomirao 1341 student. U 2005. godini na Sveučilištu u Zadru ukupno je 4300 studenata, 20% više nego u prethodnoj godini.

Sveučilište u Zadru pravni je sljednik Filozofskog fakulteta u Zadru i Visoke učiteljske škole u Zadru. Njegova misija u sadašnjosti i budućnosti pretpostavlja nastavljivanje i proširivanje njihovih djelatnosti, ne samo u pogledu znanstvenog razvoja i obrazovanja budućih intelektualaca, već i značajne kulturno-društvene funkcije koju su te ustanove imale na regionalnoj i državnoj razini. Osim toga, gajeći dugogodišnju tradiciju visokog obrazovanja u Zadru, obnavljanjem Sveučilišta u Zadru označava se brži povratak na europsku sveučilišnu scenu – kako Zadra, tako i Hrvatske. To znači povratak korijenima prvog zadarskog sveučilišta. Velike su mogućnosti razvoja Sveučilišta u Zadru organizacijom novih studija, unaprjeđenjem znanstvenog i istraživačkog rada, jačanjem međunarodne suradnje i dr. Zadar posjeduje gospodarsko-ekonomske i kulturno-društvene pretpostavke za prosperitet novog mladog sveučilišta.

8. Zaključak

Visoko obrazovanje na europskom tlu doživljava procvat u srednjem vijeku. Stojecima koja su potom uslijedila ono je najsnažnije utjecalo na razvoj znanosti, obrazovanja i kulture svakog naroda te predstavlja krunu civilizacijskog napretka. Tijekom duge i burne prošlosti Zadar je aktivni sudionik europskih sveučilišnih centara toga doba.

Zadar je prastari sveučilišni grad s bogatom kulturnom baštinom, koja svjedoči o gotovo neprekidnoj višestoljetnoj tradiciji visokog obrazovanja, počevši odavnog XIV. stoljeća kada je osnovano Generalno učilište Dominikanskog reda ili “Universitas Jadertina” (1396.-1807.), koje je ujedno i prvo sveučilište osnovano na području Republike Hrvatske. Usporedo s njegovim nasilnim zatvaranjem od strane Francuza započinje s radom Licej kao viša škola (1806.-1810.) odnosno Centralne škole (1810.-1812.) na razini sveučilišta sa sedam fakulteta: medicina s farmacijom, kirurgija, geodezija, arhitektura, teologija, inženjerstvo i pravo. Slijedom događaja za vrijeme II. austrijske vladavine djeluje Centralno bogoslovno sjemenište (1826.-1922.), Zavod za privatni pravni studij (1848.-1851.), te Pravoslavni bogoslovni zavod (1869.-1920.). Suvremeno visoko obrazovanje započinje u novijoj povijesti osnivanjem Filozofskog fakulteta (1955.), zatim Pedagoške Akademije (1961.), koja je 1979. godine ponovno pripojena Filozofskom fakultetu, te potom Visoke učiteljske škole (1998.) koja na kraju zajedno s Filozofskim fakultetom osniva Sveučilište u Zadru (2002./2003.).

Sveukupno je zadarsko visoko obrazovanje dosad podijelilo preko 250 doktorata (od toga “staro sveučilište” 105, Filozofski fakultet 117, ostala visoka učilišta 30-ak), oko 160 magisterija (96 na “starom sveučilištu” i 70 novijeg datuma). Tradicija razvoja visokog obrazovanja baštinila je za grad Zadar, razmjerno malu urbanu cjelinu, iznimno velik broj u širim razmjerima priznatih intelektualaca i znanstvenika. Zadar je dao veći broj starijih svjetski poznatih znanstvenika i akademika kao što su Frederiko Grisogono, Šimun Stratiko (rektor Sveučilišta u Padovi), Ivan Berčić, Spiridon Brusina. Velik je broj zadarskih profesora, naših suvremenika, koji su akademici. Poslije Drugoga svjetskog rata 13 profesora izabrano je u redove HAZU i drugih akademija (Žarko Muljačić, Franjo Švelec, Miroslav Kravar, Anica Nazor, Luko Paljetak, Ivo Petricioli, Dalibor Brozović, Stjepan Antoljak, Mate Suić, Jevto Milović, Branimir Glavičić, Nikica Kolumbić, Nenad Cambi) (*Filozofski...*, 2004: 7.) i 8 profesora emeritusa (Janko Belošević, Dalibor Brozović, Esad Ćimić, Branimir Glavičić, Nikica Kolumbić, Nikola Ivanišin, Ivo Petricioli, Glorija Rabac-Čondrić).

Nedvojbeno je presudno značenje prvog sveučilišta, Generalnog učilišta Dominikanskog reda, za razvoj Zadra kao visokoobrazovne metropole. Slijedom te tradicije Zadar kao moderni sveučilišni grad danas usmjerava svoju budućnost prema hrvatskim i europskim kriterijima visokoobrazovnih procesa i općedruštvenih promjena slijedeći standarde društva znanja. Teško je zamisliti dosadašnji razvoj i budućnost Zadra bez utjecaja svih navedenih ustanova za visoko obrazovanje. U tom pogledu, među različitim znanstvenim područjima koja su tijekom povijesti bila prisutna u Zadru prevladava humanistička i društvena profiliranost većine zadarskih visokoobrazovnih institucija.

LITERATURA:

1. Brnetić, Eustahije i Kolumbić, Nikica: Razvojni put Pedagoške akademije u Zadru, u: *Zbornik radova*, Pedagoška akademija, Zadar, 1978., str. 9.-30.
2. *Četrdeset godina Filozofskog fakulteta u Zadru 1956–1996*, Filozofski fakultet u Zadru, Zadar, 1996.
3. *Dvadeset godina Filozofskog fakulteta u Zadru 1956–1976*, Filozofski fakultet u Zadru, Zadar, 1976.
4. *Filozofski fakultet u Zadru i Visoka učiteljska škola u Zadru 1997.–2002. i početak rada Sveučilišta u Zadru 2002.–2003.*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2004.
5. *Filozofski fakultet u Zadru 1956./ 1957.*, Filozofski fakultet u Zadru, Zadar, 1958.
6. Franković, Dragutin, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, PKZ, Zagreb, 1958.
7. *Godišnjak Sveučilišta u Zadru, akademska godina 2002./2003.*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2005a.
8. *Godišnjak Sveučilišta u Zadru, akademska godina 2003./2004.*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2005b.
9. Grmek, Mirko Dražen: Medicinsko-kirurška škola u Zadru 1806–1811., *Radovi JAZU*, knjiga 323, Zagreb, 1961., str. 5-64.
10. *Kompleks ženskog odgajališta sv. Dimitrija : Zaštićeno kulturno dobro Republike Hrvatske*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2005.
11. Krasić, Stjepan: Filozofija i filozofska učilišta hrvatskih dominikanaca od XIII. do XIX stoljeća, *Prilozi* 43-44, Zadar, 1996a, str. 9.-116.
12. Krasić, Stjepan, *Generalno učilište Dominikanskog reda u Zadru ili "Universitas Jadertina" (1396–1807)*, Filozofski fakultet, Zadar, 1996b.
13. Krasić, Stjepan, *Liber almi Studii generalis S. Dominici Iadrae (1684.–1970.) : Građa za povijest visokog školstva u Hrvatskoj*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2006.
14. Maštrović, Ljubomir: Povijesni pregled školstva u Zadru, u: *Zadar: Geografija – ekonomija – saobraćaj – povijest – kultura: Zbornik*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964., str. 487-526.
15. Maštrović, Ljubomir: Zadarske više i visoke škole u rangu fakulteta, *Slobodna Dalmacija*, br. 2149. od 1. siječnja 1952., str. 4-5.
16. Maštrović, Ljubomir, *150 godina zadarske gimnazije*, Odbor za proslavu 150-godišnjice gimnazije u Zadru, Zadar, 1954.
17. Novak, Grga i Maštrović, Vjekoslav /ur./, *Grad Zadar – Presjek kroz povijest*, JAZU, Zadar, 1966.
18. Obad, Stijepo: Visoko školstvo u Zadru tijekom devetnaestog stoljeća, *Radovi: Razdio društvenih znanosti*, Zadar, sv. 14-15, 1976., str. 401-423.
19. Peričić, Šime: Pravni Fakultet u Zadru za vrijeme Francuske vladavine (1806–1813), *Zadarska revija*, Zadar, br. 5, 1965., str. 389-402.
20. Peričić, Šime: Privatni zavod za pravni studij i pokušaji osnivanja pravne akademije u Zadru, *Zadarska revija*, Zadar, br. 4, 1967., str. 301-312.
21. Radeka, Igor: Historijski razvoj ustanova za obrazovanje učitelja u Zadru, *Radovi - Razdio filozofije, psihologije i pedagogije*, Zadar, sv. 35(12), str. 187-208.
22. Škarica, Miloš: Zadarski medicinski fakultet, *Zadarska revija*, Zadar, br. 2, 1952., str. 26-31.
23. *Ustav za pravoslavni bogoslovski Zavod u Zadru*, Pečatnja Špira Artale, Zadar, 1894.
24. Vereš, Tomo, *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396-1807): Prvo hrvatsko sveučilište*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1996.
25. Zaninović, Mate, *Opća povijest pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.

26. Zaninović, Mate, *O školstvu u Zadru i njegovu kraju*, Narodni list, Zadar, 1979.
27. Zaninović, Mate: Školstvo u Zadru i njegovoj regiji od 1944. do 1975. godine, *Zadarska revija*, Zadar, br. 3-4, 1976., str. 211-234.
28. Žlebnik, Leon, *Opšta istorija školstva i pedagoških ideja*, Prosvetni pregled, Beograd, 1983.

Igor Radeka
Maja Vojković, Zadar

(Summary)

THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN ZADAR

Cultural heritage of Zadar and its region rests on rich historical monuments: from monumental remains from the Antique (Forum, etc.), important churches of the Early Middle Ages (St. Donat, etc.) and Romanesque period (cathedral church of St. Stošija) to gold craftsmanship (Gold and silver of Zadar) and others. The valuable collection of the Archeological museum (founded in 1830), State Historical Archives, (started in 1625), the richest in Dalmatia, with many convent and archdiocese archives, Scientific library (founded in 1855 – by numerosity and significance of library material it belongs to one of the richest in Croatia), with many valuable church libraries, University library in Zadar and modern City library, and other institutions that keep and store valuable sources from Zadar and Dalmatian history represent the incentive for the development of higher education.

The paper presents the development of higher education in Zadar, from Common College by Dominicans (1396-1807), the first university on the territory of Croatia, Lyceum as a higher school (1806-1810), Central School (1810-1812) on the level of university with seven faculties, Central Theological Seminary (1826-1922), Institute for Private Legal Study (1848-1851), Orthodox Institute (1869-1920), Faculty of Philosophy (1956-2002), Teacher Education Academy (1961-1979), Teacher College (1998-2002) to, finally, newly founded University of Zadar (from 2002/2003).

The year 2006 celebrates 610th anniversary of foundation of Common College by Dominicans and 50th anniversary of the beginning of the Faculty of Philosophy in Zadar.

Key words: higher education, history of higher education, Zadar